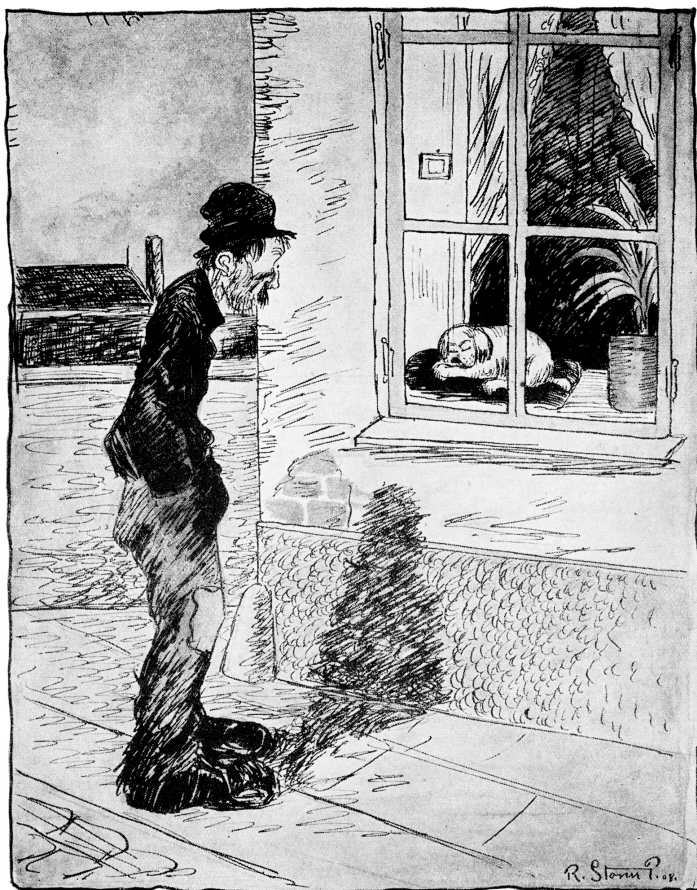

Evidens eller udvikling eller en tredje vej?

Hvordan ved vi, om vi tog fejl?

Af Anne Bergvith Sørensen og Andreas Hjorth Frederiksen, Social+

– BARE JEG VAR DIG!

Gnisten 4.2.1908

En meget stor del af det sociale udviklingsarbejde i Danmark er og har længe været organiseret i forsøgsprojekter. Denne udviklingskultur er i de seneste år blevet kraftigt udfordret og kritiseret for manglende vidensgrundlag og evidens.

Men der findes en tredje vej: formelle sociale eksperimenter.

Projektkulturen har længe blomstret i Danmark. 1970'erne var præget af store kommunal- og socialreformer¹⁾. Men med det ambitiøse Sociale Udviklingsprogram (SUM) fra 1988 til 1992 blev der lagt et solidt fundament for den pulje- og projektkultur, som fulgte i 1990'erne og 00'erne – og den dag i dag.

SUM-programmet etablerede en udviklingsforståelse og et udviklingsprog omkring forsøgsbegrebet: Sproget i sig selv blev rigt på begreber som "ildsjæl, forsøgsmager, tovholder, udviklingskonsulent, forsøgsideologi, forsøgsmark fremvokset fra nedden, folkelig egenstyring, forsøgskultur og forsøgs-læring" (Hulgaard 1995: 2).

Mere specifikt etableredes den sociale udviklingskultur i SUM-programmet som en sekventiel forsøgskultur. Det vil sige, at man etablerede ét idégrundlag og satte et projekt i gang for at bekræfte dette idégrundlag gennem et forsøg. Efterfølgende kunne der defineres et nyt forsøgsprojekt eller et pilotprojekt på baggrund af erfaringerne.

Med New Public Management i 00'erne udbyggedes forsøgskulturen med en højere grad af operationalisering af idé- og værdigrundlaget gennem forandrings- og programteori og SMART-mål (Social Politik 2009).

Denne udviklingskultur trives fortsat i bedste velgående og har fået ny luft inden for det sociale entreprenørskab og det socialøkonomiske udviklingsområde. Her har den sociale udviklingskultur tilegnet sig en supplerende markedslogik, hvor succesen ligger i realiseringen og bæredygtigheden af initiativerne.

Forsøgskulturen har udviklet sig, men det indbyggede succeskriterium i vores sociale udviklingskultur er og har været at bekræfte idégrundlaget og forandringsteorien. Det drivende spørgsmål er det samme: Hvordan bekræfter vi, at vi havde ret?

Derfor er det med stor kraft og en vis be rettigelse, at den sociale udviklingskultur bliver kritiseret af forskere, beslutningstager og interessenter, der ser behovet for et mere evidensbaseret beslutningsgrundlag i social- og beskæftigelsespolitikken.

Forsøgskulturen og evidenskulturen står overfor hinanden i noget, der ligner et opgør om, hvad viden er. Og der iagttages i dette opgør en dikotomisk skyttegravskrig mellem udvikling, innovation, nysgerrighed og praksis på den ene side og evidens, dokumentation, skepsis og forskning på den anden.

I denne krydsild må vi spørge: Hvordan skal vi på den ene side være nysgerrige og opfindsomme for at finde nye svar på problemerne inden for beskæftigelses-, uddannelses-, sundheds- og socialområdet og på den anden side være skeptiske og kritiske for at afdække, hvilke tiltag der er værd at bevare og udvikle?

Vi vil hævde, at det ikke er et spørgsmål om *enten* evidens *eller* udvikling. Der findes en tredje vej, nemlig formelle sociale eksperimenter. Eksperimenter, indeholdende sideløbende forsøg, der skal be- eller afkræfte variable og hypoteser. Eksperimenter, der integrerer praksis- og forskningsetik. Eksperimenter, der er udtænkt til at afprøve idéer, men designet til at svare på spørgsmålet: Hvordan ved vi, om vi tog fejl?

HVAD ER ET EKSPERIMENT?

Når man taler om sociale eksperimenter bliver man ofte mødt med enten begejstring eller dyb skepsis. På dansk har vi måske udvandet eksperimentbegrebet lidt, således at alt nyt og risikofyldt nærmest bliver kaldt et eksperiment. Derfor får eksperimenter i manges ører karakter af uvidenskabelighed og prøven-sig-frem. Men faktisk er et eksperiment det modsatte, og ifølge Den Danske Ordbog er et eksperiment netop et: "videnskabeligt forsøg som skal vise noget, be- eller afkræfte en bestemt antagelse eller føre til en opdagelse"(Ordnet.dk).

Ifølge Geoff Mulgan, der er direktør for den store, engelske tænketank NESTA, bryder mange sig ikke om sproget omkring sociale eksperimenter. For dem lyder det, som om mennesker er forsøgskaniner. Det lyder teknokratisk og patroniserende (Mulgan 2014).

Men forbeholdet mod sociale eksperimenter stikker ifølge Mulgan dybere end ordval-

get. For det første vil mange mene, at man ikke bør eksperimentere med folks liv: Man bør ikke tage chancer med folk – især dem, der i forvejen er sårbare. Men forbeholdene tager ikke højde for, at risici kan håndteres (Mulgan 2014). Selvfølgelig skal man ikke eksperimentere med folks liv uden at gøre sig etiske overvejelser omkring risikohåndtering og informeret samtykke.

Ethvert forsøg indebærer risici – for eftersom den idé, der skal afprøves i forsøget, er ny, ved vi ikke, hvad der kommer ud af forsøget. Men når det ledende spørgsmål i forsøget er, 'hvordan vi bekræfter, at vi har ret', øges incitamentet til at nedtone og skjule risici og fejl. Vi søger bekræftelse af idéen – ergo er der ikke plads til at begå fejl eller finde ud af, at vi ikke havde ret.

Eksperimenternes ledende spørgsmål, 'hvordan ved vi, om vi tager fejl', indebærer derimod i sig selv en anerkendelse af den iboende risiko for, at idéen ikke fører til de ønskede forbedringer i praksis. Risici ekspliciteres og håndteres fra start. Ser vi fx på sundhedsinnovation, er det svært at forestille sig, at ny medicin afprøves på patienter uden patienternes informerede samtykke. Men det er ikke altid tilfældet på socialområdet. I mange tilfælde er projektdeltagere ikke klar over, at de er med i et projekt – og at projektets aktiviteter derfor pr. definition er midlertidige og hidtil uafprøvede. Ofte skyldes dette etiske overvejelser om, hvorvidt deltagerne belastes af viden om at være en del af et projekt. Men spørgsmålet er, om det er etisk forsvarligt ikke at informere deltagerne om de risici, der er forbundet med at være en del af et socialt forsøg?

Sociale eksperimenter handler i høj grad om bevidsthed om risici og at finde den rigtige risikohåndtering. At vælge den rigtige eksperimentelle tilgang til problemet, målgruppen og hypotesen. Men vi skal ikke holde os fra at eksperimentere alene på grund af risikoen. For der er også en risiko ved ikke at eksperimentere: Vi skal have en tilgang til risici, som ser på konsekvensen af passivitet over for de potentielle risikobetonede konsekvenser af eksperimentet (Mulgan 2014).

EN REFORMULERING AF SUCCESKRITERIER

Hvis vi fremover vil bygge socialt udviklingsarbejde på sociale eksperimenter, skal beslut-

ningstagere (fx fonde, socialstyrelsen mfl.) formulere nye målsætninger og succeskriterier for de udviklingsprojekter, der støttes. Succeskriteriet kan ikke udelukkende være at skabe et succesfuldt initiativ. Dette succesfokus kan nemt betyde, at risici ikke ekspliciteres og håndteres. Tværtimod nedtones de mest muligt, fordi målet er at bekræfte og realisere en idé.

I stedet kunne vi lade os inspirere af et mere forskningsmæssigt etos i vores udviklingsarbejde: Vi vil finde ud af, om vi tog fejl. Og det kræver, at vi forholder os eksplicit til de iboende risici, når vi prøver noget nyt. Når vi afprøver noget nyt, ved vi ikke, om det bliver en succes. Men vi kan som minimum sætte os for, at vi under afprøvningen vil generere viden, som vi og andre kan bygge videre på i efterfølgende udviklingsinitiativer.

Når succeskriteriet er at finde ud af, om vi har taget fejl, i stedet for at bekræfte at vi havde ret – åbner vi op for en langt mere eksperimenterende tilgang i det sociale udviklingsarbejde. En tilgang, hvor vi ønsker at opbygge det bedst mulige vidensgrundlag for at træffe valg i udviklingsarbejdet. En tilgang, hvor et projekt også er en succes, selvom en idé ikke blev realiseret succesfuldt. Vi er nemlig blevet kloge.

Hvis succeskriterierne reformuleres, vil der være skabt bedre rammer og incitamenter for at øge vidensgrundlaget og vidensproduktionen i det sociale udviklingsarbejde (Frederiksen & Sørensen 2013).

NY IDENTITET OG FAGLIGHED

Som tidligere nævnt er det sociale udviklingsarbejde præget af ildsjæle og entreprenører – og til en vis grad professionelle projektmagere og fundraisere. De væsentlige greb i det traditionelle, sociale udviklingsarbejde kan måske beskrives som dybt målgruppekendskab, bottom-up, inddragelse og høj grad af engagement – samt ikke mindst en entreprenant vilje til at få det umulige til at lykkes. Formelle sociale eksperimenter kræver imidlertid en anden form for faglighed. Det kræver en sammensat faglighed, som vi vil beskrive som en cocktail af tre arketyper:

Aktionsforskeren

Lektor Ditte Tofteng beskriver aktionsforskningen som ”en måde at bedrive forskning, hvor man kombinerer aktion og forskning, ude i den virkelige verden. Man laver et forandringsarbejde i virkeligheden, samtidig med, at man forsker i forandringen. Det foregår sammen med de involverede, så forskerens viden bliver kombineret med projektdeltagernes erfaring fra hverdagen”²⁾ (se også Kildedal 2012).

Dette betyder ikke, at fremtidens udviklingsprojekter skal gennemføres af forskere, men derimod at fremtidens projektledere skal se sig selv som aktionsforskere, der har et dobbeltsigte i projekterne: At skabe forandring i praksis og samtidig sikre at den erfaringsbaserede og databaserede viden, der genereres undervejs, ekspliciteres og formidles. Den genererede viden rummer et stort læringspotentiale – og kan bruges som afsæt til at skabe yderligere forandringer i praksis.

Med rollen som aktionsforsker følger også etiske overvejelser om håndtering af risici. Såvel formelle sociale eksperimenter som sociale udviklings- og forsøgsprojekter baserer sig eksempelvis på midlertidighed (med en mulighed for varig implementering). Alene midlertidigheden er en risiko, hvor etiske overvejelser om intervention, reversibilitet, tilbagefaldsstrategier og kommunikation er nødvendige.

Ingeniøren

En af ingeniørens spidskompetencer er tilrettelæggelse af processer – herunder udviklings-, innovations- og opfindelsesprocesser. Denne innovationsfaglighed er en mangelvare i det sociale udviklingsarbejde. Forsøgs- og udviklingsprojekter har været drevet af socialfaglige ildsjæle. Og socialfagligheden er i den grad nødvendig i sociale eksperimenter. Men det er innovationsfagligheden også. Det kræver viden om vejen fra idé til hypotese, hypotesetests, tilpasninger og (på sigt) endelig implementering i praksis, at gennemføre sociale eksperimenter.

Ingeniøren baserer nytænkning og udvikling på et solidt vidensgrundlag. Nye idéer forholder sig aktivt til eksisterende viden – de kommer ikke ud af den blå luft (Helmen-

stine 2014). På den måde står den sociale ’ingeniør’ i spidsen for nytænkning og nysgerrighed baseret på eksisterende vidensgrundlag. Den sociale ’ingeniør’ er bindeled mellem på den ene side nysgerrighed og nytænkning og på den anden side evidens – eller i det mindste logisk bevisførelse.

Laboranten

Laborantens tilgang er at teste en hypotese – primært ved at gøre alt for at skyde den ned. Hvis det ikke lykkes at skyde hypotesen ned (trods ihærdige forsøg), antages hypotesen (indtil videre) at holde stik. Dette er den stikmodsatte tilgang, end den vi ser i udviklingsprojekter på socialområdet, hvor vi primært er optagede af at bekræfte vores idé.

Laboranten har øje for at udpege og teste centrale variable i et eksperiment. Han tester ikke bare hypotesen i sin helhed – men også de enkelte elementer i hypotesen, for at finde frem til den rette ’formel’. Han afprøver således forskellige variable og sørger for grundig dataproduktion undervejs. Han iværksætter parallelle i stedet for sekventielle forsøg og sammenligner resultaterne på tværs. Laboranten indsamler også så vidt muligt data fra kontrolgrupper.

Når laboranten tager udgangspunkt i, at hypotesen kan være fejlagtig, har han nødvendigvis også øje for de risici, det indebærer at deltage i forsøgene. Den sociale ’laborant’ bør derfor også være opmærksom på etiske overvejelser om deltagerne i forsøget – og have øje for at minimere risikoen for deltagerne mest muligt.

En cocktail

Ingeniøren er den nysgerrige og idéudviklende, som omsætter genereret viden til ny praksis. Aktionsforskeren sikrer etiske overvejelser omkring deltagerne og risici – og har en dobbeltrolle som både vidensgenererende og intervenserende. Laboranten tilrettelægger parallelle forsøg og sikrer nuanceret produktion af data på tværs af variable og forsøgs- vs. kontrolgrupper. Tilsammen sikrer de tre roller, at udviklingsprojekter får karakter af sociale eksperimenter og tilrettelægges, så de ansvarlige efterfølgende kan svare på spørgsmålet: ’Hvordan ved I, om I tog fejl?’. Det ved de, fordi de har afprøvet forskellige variationer af deres idé og undervejs genereret erfaringsbaseret viden med fokus på både det, der

virkede, og det, der ikke virkede. Sidst men ikke mindst har de været i stand til at udvikle idéen yderligere (eller udvikle helt nye idéer) med afsæt i den genererede viden. De ansvarlige har været bevidste om den iboende risiko ved at afprøve en idé – og dermed gjort sig etiske overvejelser i forhold til håndtering af risici over for deltagerne.

Det er klart, at sociale eksperimenter ikke foregår i lukkede laboratorier med isolerede kontrolgrupper (Hassan 2015). Pointen er ikke, at nuværende projektledere og udviklingskonsulenter skal erstattes med ingeniører, forskere og laboranter. Tværtimod. Pointen er, at projektledere og udviklingskonsulenter skal gentænke deres faglighed og prøve at omsætte aktionsforskerens, ingeniørens og laborantens tankegange til sociale udviklingsprojekter, så projekterne får mere formel eksperimenterende karakter og favner både nytænkning og evidens.

ET EKSPERIMENT I PRAKSIS: PENGENS BETYDNING FOR PSYKISK SUNDHED

Hvordan kan disse tre arketyper så se ud i praksis? Et amerikansk eksempel kan tjene som inspiration:

En række studier har gennem tiden vist et sammenfald mellem fattigdom og psykiske lidelser: En relativt stor del af mennesker med psykiske lidelser oplever også økonomisk fattigdom. Faktisk peger mennesker med psykiske lidelser selv på to centrale udfordringer i deres liv: 1. En presset økonomisk situation og 2. Ensomhed og social isolation. Om den sidste udfordring skriver Topor blandt andet:

”Flere studier har vist, hvordan det sociale netværk for mennesker med alvorlige problemer forandres over tid (...). Flere mennesker falder fra, først og fremmest blandt venner og arbejds- og studierelationer. De nye relationer, der opstår, består først og fremmest af behandlere og plejepersonale samt andre brugere af det psykiatriske system. Resultatet bliver stadigt mindre netværk af relationer, der i stigende grad tager udgangspunkt i, at individet er bærer af en psykiatrisk diagnose” (Topor 2015:243).

Ifølge Topor viser undersøgelser, at mennesker med psykiatriske diagnoser selv peger på en sammenhæng mellem en presset økonomi og

manglende muligheder for at deltage i sociale aktiviteter med familie og øvrigt netværk. Når der ikke er penge til transport, cafébesøg, biografbesøg, foreningsaktiviteter mv., er det svært at deltage i sociale aktiviteter på lige fod med andre (Topor 2015). Denne viden til trods, har meget få initiativer brugt penge som et redskab til forbedring af livssituationen for mennesker med psykiske lidelser. Sandsynligvis fordi den dominerende diskurs anser økonomisk fattigdom og social isolation som symptomer på den psykiatriske diagnose – ikke omvendt: Som en yderligere belastning, der forstærker diagnosen (ibid.).

For ca. 15 år siden gennemførte en gruppe forskere i USA et randomiseret kontrolleret eksperiment, der havde til formål at undersøge betydningen af økonomisk tilskud til personer med psykiatriske diagnoser sociale liv. En gruppe af mennesker, der var diagnosticeret som ”alvorligt psykisk syge” og blev bedømt til at være socialt isolerede, blev inddelt i tre forskellige grupper. Samtlige deltagere fik et tilskud på 28 dollars om måneden, som de fik besked på at bruge ’til at have det sjovt’. Derudover fik deltagerne i én af de tre grupper tildelt kontaktpersoner, der selv havde erfaringer med psykiske problemer. Deltagerne i den anden gruppe fik tildelt kontaktpersoner, der *ikke* selv havde erfaringer med psykiske problemer. Og deltagerne i den tredje gruppe fik ikke tildelt kontaktpersoner.

Eksperimentet varede i ni måneder, og i løbet af de ni måneder viste det sig, at langt de fleste deltagere udnyttede muligheden for at genetablere eller udvikle nye sociale netværk ved at deltage i forskellige sociale aktiviteter. Dette gjorde sig gældende for alle tre grupper. Med andre ord viste eksperimentet, at penge i sig selv udgjorde et redskab til at (gen)etablere sociale netværk og derved løse en af deres største udfordringer: Social isolation og ensomhed. Eksempelvis havde én af deltagerne for første gang i flere år fejret jul sammen med sin familie, fordi han havde fået mulighed for at købe julegaver til familien og derved deltage i juleaften på lige fod med resten af familien. Det havde han ikke tidligere haft mulighed for – derfor havde han helt afholdt sig fra at fejre jul med sin familie (Topor 2015). Et lignende

eksperiment gennemføres i disse år i Blekinge i Sverige, hvor 100 borgere får 500 SEK hver måned i ni måneder (ibid.).

Dette er et godt eksempel på et socialt eksperiment i praksis:

1. Det har til formål at undersøge en hypotese, som er udviklet på baggrund af eksisterende viden (den sociale 'ingeniør').
2. Det indebærer en intervention i praksis og genererer på den baggrund ny viden – og forskningsgruppen bag må formodes at have gjort sig etiske overvejelser om involvering af deltagerne i eksperimentet (aktionsforskeren).
3. Det er tilrettelagt, så forskellige variable – 'Penge' og 'Kontaktpersoner med vs. uden erfaring med psykiske problemer' – undersøges (laboranten).

På sigt venter en opgave for den sociale ingeniør: At omsætte den genererede viden til en ny og implementeret metode i arbejdet med mennesker med psykiske lidelser. Det indebærer dog sandsynligvis også en diskursiv/ideologisk kamp for at gøre denne viden accepteret på et felt præget af diagnose- og sygdomsfokus. Her spiller aktionsforskeren en central rolle.

Cocktailen af tre fagligheder bliver med andre ord tydelig i forbindelse med dette eksempel på et socialt eksperiment i praksis.

HVORDAN VED VI SÅ, OM VI TOG FEJL?

Vi har i denne artikel argumenteret for en reformulering af succeskriterier og udviklingen af en ny faglighed i det sociale udviklingsarbejde. Der er behov for, at vi formaliserer sociale eksperimenter mere, end vi gør i dag.

Vi skal i højere grad udpege kerneelementer i den hypotese, vi gerne vil teste gennem et socialt eksperiment i praksis. Derefter skal vi – i parallelle forsøg – afprøve og undersøge virkningen af forskellige variable, så vi på kortere tid end i dag kan finde ud af, hvorvidt det eksempelvis er pengene eller kontaktpersonen, der ser ud til at skabe forandring – eller om vi tog fejl,

da vi antog, at penge i sig selv kunne gøre en forskel for mennesker med psykiske lidelsers sociale situation.

På den måde opbygger vi hurtigere et vidensgrundlag, som vi kan bygge videre på i udviklingen af både det afprøvede initiativ og nye initiativer. Og når vi gør det, kan viden få en mere central plads i det sociale udviklingsarbejde. Uden at gå på kompromis med nysgerrighed og nytænkning. Og uden at ignorere de risici, der er forbundet med at deltage i eksperimentet – uanset om man som deltager er udsat eller ej.

Sociale eksperimenter kan på den måde kombinere de to fløje, der råber på henholdsvis nysgerrighed og opfindsomhed og evidens og øget vidensgrundlag i det sociale arbejde.

Litteratur:

- Den Danske Ordbog (Ordnet.dk). Opslag på 'eksperiment' den 3. marts 2015.
- Frederiksen, Andreas Hjorth & Sørensen, Anne: *Sociale opfindelser og social innovation*. Socialt Udviklingscenter SUS. 2013.
- Hassan, Zaid: *The Social Labs Revolution: A New Approach to Solving our Most Complex Challenges*. Berrett-Koehler Publishers, 2014.
- Hassan, Zaid: *The Social Labs Fieldbook. A practical guide to next-generation social labs*. 2015.
- Helmenstine, Anne Marie (Ph.D.) (2014): *What Is the Difference Between a Scientist and an Engineer?*, Blogindlæg på about.com d. 5. December 2014.
- Hulgaard, Lars (1995): *Værdiforandring i Velfærdsstaten – Det Sociale Udviklingsprogram (SUM) i Weberiansk Belysning*. FS&P Ph.D. Afhandlinger nr. 1/1995. ISBN nr. 0909-9174.
- Kildedal, Karin, m.fl.: *Aktionsforskning – en grundbog*. Samfundslitteratur. 2012.
- Mulgan, Geoff (2014): Videoforedrag om sociale eksperimenter ved konferencen Sociale eksperimenter, 1. december 2014.
- Social Politik (2009): *Frivillige organisationer og New Public Management*. Social Politik, Nr. 1, 2009. Socialpolitisk Forening.
- Topor, Alain: "Om penge og psykisk sundhed – ensomhedens sociale fundament", i Lihme, Benny (red.): *Det sociale betydning for mennesker med sindslidelse*. Akademisk Forlag 2015.

Noter:

1. Den sociale styrelseslov fra 1970, sygesikringsloven fra 1973, dagpengeloven 1973, ankestyrelsesloven 1973, bistandsloven 1976 og loven om udlægning af særfor sorgen fra 1980.
2. Citat fra interview med Ditte Tofteng til videnskab.dk: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/forskere-forskerens-objektivitet-er-utopisk>.